

УДК: 37.011.3-051:159.923.2

Тетяна Сергіївна Пільгук,
аспірант кафедри загальної, вікової та практичної психології,
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка,
вул. Остроградського 2, м. Полтава, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ ПЕРЕБІГУ ТВОРЧОГО ПРОЦЕСУ В МОЛОДИХ ВЧИТЕЛІВ

У статті розкрито психологічні умови перебігу творчого процесу вчителів-початківців. Визначено зміст проблеми розвитку творчості педагога на найвищому творчому рівні. Проаналізовано дослідження науковців, які працюють над проблемами розвитку творчості особистості в освітньому середовищі. Зазначено, що з'ясування умов ефективної професійної діяльності вчителя-початківця належить до найактуальніших питань сьогодення. Розкрито результати анкетування вчителів загальноосвітніх шкіл щодо перебігу творчого процесу.

Ключові слова: творчість, творчий процес, вчитель-початківець, розвиток, психологічні умови, професійне становлення, професійна діяльність.

Постановка проблеми. Будь-якому творчому процесові передують внутрішнє прагнення особистості досягти чогось більшого. Проблема творчості останніми роками стала предметом досліджень багатьох фахівців у різних галузях знань. Це пов'язано, насамперед, з розвитком суспільства, з освітньо-культурним рівнем громадян, з увагою до розвитку творчого потенціалу особистості, здатної виявляти свої творчі здібності, що забезпечить успіх професійної діяльності й особистісного становлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Пояснення стадій творчого процесу запропонували такі вчені як О. Половикін, М. Матюшкін, Г. Воллес, П. Енгельмаєр. Великі напрацювання в галузі дослідження психологічних механізмів творчості (Л. Виготський, Н. Гузій, В. Слісєєв, І. Коган, В. Моляко, Я. Пономарьов, В. Роменець, С. Рубінштейн та інші) свідчать про те, що творчість тісно пов'язана з потенційними можливостями особистості і є сферою їх актуалізації. Все це обумовлює актуальність дії цього феномену у педагогіці та психології. Школі потрібен творчий учитель, здатний до педагогічної імпровізації, самостійного прийняття рішень, ініціативності та відповідальності. Тому процес університетського навчання повинен бути спрямованим на перетворення студента із об'єкта в суб'єкт навчального процесу, на усвідомлення останнім власної сутності і на розуміння ним шляхів саморозвитку і самовдосконалення. Значний внесок у розробку цих питань зробили О. Волошенко, О. Виговська, В. Загвязинський, І. Зязюн, В. Кан-Калік, Н. Кічук, С. Сисоєва, Т. Сущенко та інші. Формування і розвиток творчості молодого вчителя стало нагальною потребою сьогодення.

Мета статті полягає в теоретичному аналізі творчого процесу як умови ефективної професійної діяльності вчителя-початківця.

Виклад основного матеріалу. Передумовою створення психологічних умов перебігу творчого

процесу є розробка такої моделі, котра б відображала сукупність причин і обставин у креативному пізнанні та продуктивній діяльності й у такий спосіб уможливила становлення творчої особистості молодого вчителя [4, с. 308].

Основні психологічні умови перебігу творчого процесу вчителя у процесі професійного становлення включають готовність вчителів-початківців до творчості, рефлексивне ставлення вчителя до педагогічної діяльності, самореалізацію, педагогічну активність.

За свідченням наукових досліджень П. Гальперіна та Д. Ельконіна, готовність до здійснення будь-якої пізнавальної або практичної діяльності передбачає наявність загальних і спеціальних здібностей, загальних і спеціальних знань, професійних умінь і навичок.

Педагогічні здібності, знання й уміння, у певному їх розумінні, значною мірою виявляють індивідуально-психологічні особливості фахівця освітньої галузі, ступінь його професійної компетентності, тобто коло питань, у яких він обізнаний, володіє досвідом, а також у своїй сукупності є основою для досягнення вищого рівня професійної діяльності – майстерності [3].

Успішне вирішення завдань сучасної освіти безпосередньо пов'язане з удосконаленням підготовки педагогів. Жодна інша професія не ставить таких вимог до людини, як професія педагога. «Педагог, учитель, вихователь – довірена особа суспільства, якій воно довіряє найдорожче і найцінніше – дітей, свою надію, своє майбутнє. Доля дітей у руках педагога, у його золотому серці, він має бути джерелом радісного пізнавального і морального зростання своїх вихованців». Суспільство ставить перед учителем завдання бути не тільки неповторною особистістю, носієм загальнолюдських цінностей, глибоких і різноманітних знань і високої культури, а й прагнути до втілення в собі людського ідеалу [3].

Готовність педагога до творчості сучасні автори все частіше називають «креативністю». Ця готовність є першим етапом педагогічної творчості, коли діяльність педагога спрямована на пошук способів, що забезпечують максимальну реалізацію пізнавального (освітнього), виховного і розвивального потенціалу уроку.

Стратегію сучасної педагогічної освіти складають суб'єктивний розвиток і саморозвиток особистості вчителя, здатного не тільки обслуговувати педагогічні й соціальні технології, які є, але й виходити за межі нормативної діяльності, здійснювати інноваційні процеси творчості в широкому розумінні. Ця стратегія повинна втілюватись у принциповій спрямованості змісту й форм навчального процесу сучасної школи на пріоритет особистісно-зорієнтованих технологій педагогічної освіти при формуванні в учителів готовності до творчої діяльності.

Вирішення цих складних завдань об'єктивно необхідне для розв'язання реально існуючих суперечностей, що накопичились за останні роки в освітній практиці та суспільстві в цілому, між потребою держави у високоосвічених творчих особистостях, здатних працювати й діяти в нестандартних ситуаціях і небажанням людини самостійно залучатись до серйозних творчих пошуків [3].

При вивченні феномену готовності до діяльності підходи психологів і педагогів мають певні розбіжності: психологи досліджують особливості і характер зв'язків між станом готовності та ефективною діяльністю, а педагоги займаються дослідженням умов, засобів і методів, які зумовлюють становлення і професійний розвиток учителя. Вважаємо за необхідне розглянути думку А. Линенко, яка стверджує, що найбільш розповсюдженими критеріями, за допомогою яких визначається готовність педагога до професійної діяльності, є когнітивний, мотиваційний та операційний компоненти, які зумовлені рівнем загальних і спеціальних знань педагога, особистісною спрямованістю та практичними вміннями [5].

Ми переконані, що заслугоує уваги думка В. Загвязинського, який пов'язує систему підготовки до творчої готовності зі створенням таких організаційних умов: забезпечення теоретичного оснащення (формування наукового світогляду під час вивчення навчальних дисциплін, оволодіння сучасною педагогічною та психологічною теорією); реалізація методичного оснащення (вміння варіативно використовувати методи, прийоми, форми навчання й виховання в залежності від конкретних ситуацій, оволодіння технікою і технологією розв'язання педагогічних завдань); спонукання до творчого розв'язання педагогічних завдань, в основі якого лежить віра у можливість учнів, позитивне відношення до педагогічної діяльності, незадоволеність вже до-

сягнутим, потреба у самовдосконаленні та інше; сприяння розвитку тих здібностей, що необхідні для творчої діяльності: пізнавальної активності, самостійності, вміння визначити альтернативу очевидному, аналіз та оцінка різноманітних варіантів, прогнозування ходу педагогічного процесу та можливостей розвитку учнів, висування гіпотез та здійснення переносу [2].

Одним із перших проаналізував етапи творчого процесу російський інженер П. Енгельмаєр. Кожному винаходу передують, на його думку, три стадії, пов'язані з бажанням, знанням і вмінням. Перша – накреслення мети, друга – плану, третя – матеріальне виконання. Перша стадія – зародження задуму. В цьому акті головне місце займає інтуїтивне мислення, пов'язане з певним бажанням, стимулом і волею. Дослідник сам, спираючись на власні фізичні, інтелектуальні, психологічні можливості, обирає собі мету. Другий етап – дискурсивне мислення, логіка, міркування та емпіричне дослідження. Учений від задуму, який засвідчує бажання, переходить до тієї праці, яку він може виконати. Третій етап передбачає втілення, коли винахідник працює з матерією, щоб виконати реально свій план.

Крім дослідження процесу творчості, П. Енгельмаєр аналізує такі ознаки людської творчості, як штучність (це створення культури), доцільність (наявність мети, яка розв'язує певне завдання), раптовість, яка засвідчує те, що творчість відрізняється від методичного мислення, цілісність (виокремлення однієї ідеї творчості, формування цілісності всього творчого етапу) [3].

Важливе місце у творчому процесі посідає емпатія, «симпатична інтуїція». Емпатія передбачає можливість бачення предмета «очима іншої людини», тобто здатність зрозуміти певне явище з того погляду, що не є канонічним для цієї особистості. Творчість можлива лише за умови, що творець не протиставляє себе певній ситуації, а взаємодіє з нею, входить у неї так, що сам стає її частинкою: «Творець в акті творчості, – зазначає Є. Басін, – свідомо чи несвідомо повинен навіяти собі, повірити в те, що його «я» і образ якогось об'єкта (атома чи героя) ідентичні [1, с. 64]. Думуючи про якесь явище, подію, проблемну ситуацію, людина ідентифікує себе з ними і ставить питання: «що б я зробила, якщо була б на їх місці?». Часто говорять, що проблема настільки захоплює, що певним чином суб'єкт зливається з об'єктом. Тому зміни відбуваються з обох сторін. Дар співучасті, входження в ситуацію потрібний ученому, перед яким постає ситуація переходу від споглядання й нагромадження фактів до їх цілісного осмислення.

Процес творчості передбачає вихід за межі того, що безпосередньо логічно впливає з наявних теоретичних тверджень і конкретного досвіду. Тут відбувається вихід за межі правил логічного висновку. Тож особливе місце у творчості посідають інтуїтивно-евристичні засоби

Психологи вивчали творчий процес десятиліттями. Вони мають кілька різних теорій про те, як вони працюють, але більшість з них згодні з тим, що творчий процес має чотири основних етапи: підготовка, інкубація, осяяння, і перевірка.

Підготовка – початковий етап попередньої роботи: збір даних та інформації, пошук ідей, слухання пропозицій. Інкубаційний період – затримка між підготовкою і момент прозріння. Протягом цього часу матеріал підготовлений внутрішньо, розроблений і організований в чітку форму. Осяяння – це суб'єктивне переживання думок особистості. Перевірка включає в себе два підпункти: оцінки, яка стоїть у зоні видимості, і розробка в повній формі [6, с. 59].

Нами було проведено анкетування вчителів Полтавської загальноосвітньої гімназії «Здоров'я»

№14, Полтавської загальноосвітньої школи №34, Василівської загальноосвітньої школи Чутівського району Полтавської області, Таверівської загальноосвітньої школи Чутівського району Полтавської області, Миргородської загальноосвітньої школи №1 імені Панаса Мирного Миргородського району Полтавської області, Диканської гімназії №1 імені М. В. Гоголя Диканського району Полтавської області, Кибинської ЗОШ І-ІІІ ступенів Миргородського району Полтавської області, Кременчуцького еколого-натуралістичного центру учнівської молоді (120 осіб) щодо питання «Як ви вважаєте, що є основою творчого процесу?», на основі чого отримали результати, представлені на рис. 1.

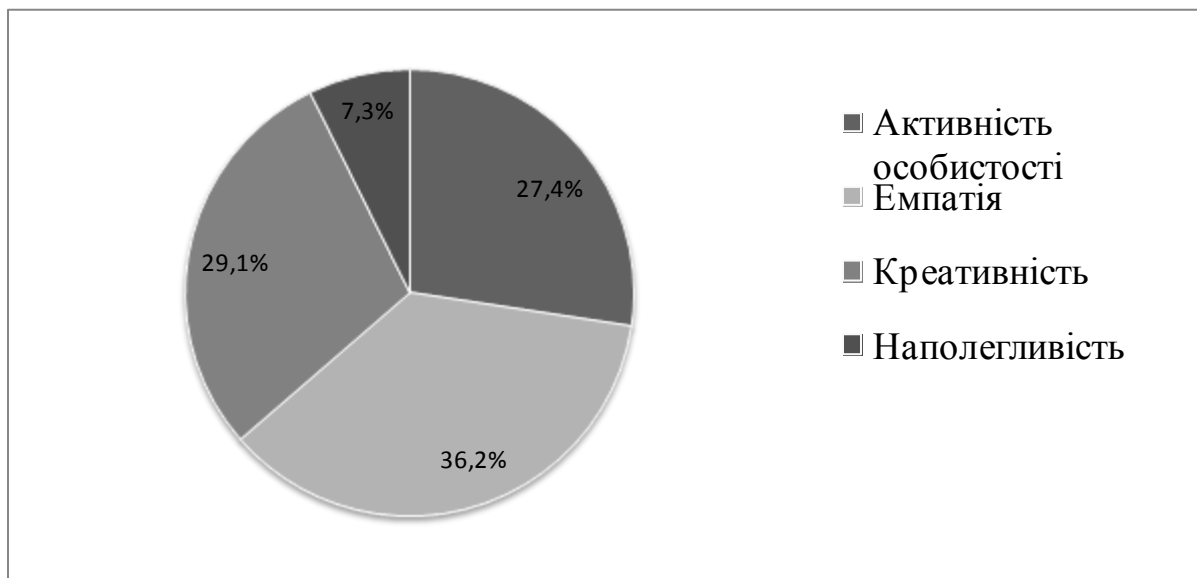

Рис. 1. Результати анкетування вчителів м. Полтави та Полтавської області

Отже, 36,2% опитаних вважають, що основою творчого процесу є емпатія; 19,6% – самостійність; 29,1% респондентів вважають, що це креативність; 27,4% – активність особистості; 7,3% – наполегливість.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, проблема психологічних умов перебігу творчого процесу вчителя-початківця є актуальною та вимагає подальшого її вивчення. Творчість

– необхідна умова становлення педагога, його самопізнання, розвитку і розкриття як особистості. Сформовані професійні компетенції педагога повинні становити основу для творчого виконання вчителями основних фахових функцій педагогічної діяльності. Науковий пошук продовжується у напрямку дослідження психологічних умов розвитку творчої компетентності вчителів у процесі професійного становлення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Басин Е. Я. Творчество и эмпатия / Е. Я. Басин // Вопросы философии. – 1987. – № 2. – С. 54-66.
2. Загвязинский В. И. Педагогическое творчество учителя / В. И. Загвязинский. – М.: Педагогика, 1987. – 159 с.
3. Капінус Н. Готовність учителів до педагогічної творчості [Електронний ресурс] / Н. Капінус //

Сучасна освіта. – 2008. – № 1 (11). – С. 72-77. – Режим доступу: <http://osvita.ua/school/theory/1936/>.

4. Клокова Г. М. Педагогические условия формирования креативной общеобразовательной среды / Г. М. Клокова // Вектор науки ТГУ. – 2001. – № 3 (17). – С. 307-309.

5. Линенко А. Ф. Готовність майбутнього вчителя до педагогічної діяльності / А. Ф. Линенко // Педагогіка і психологія. – 1995. – № 1. – С. 125-132

REFERENCES

1. Basin, E. Ya. (1987). Tvorchestvo i empatiya [Creativity and empathy]. *Voprosy filosofii – The issues of philosophy*, 2, 54-66 [in Russian].

2. Zagvyazinskiy, V. I. (1987). Pedagogicheskoe tvorchestvo uchitelya [Pedagogical creativity of the teacher]. Moscow: Pedagogika [in Russian].

3. Kapinus, N. (2008). *Hotovnist uchyteliv do pedahohichnoi tvorchosti [The readiness of teachers for pedagogical creativity]*. Retrieved from: <http://osvita.ua/school/theory/1936/> [in Ukrainian].

4. Klokova, G. M. (2001). Pedagogicheskie usloviya formirovaniya kreativnoy obshcheobrazovatelnoy

6. Robert Keith Sawyer. Explaining creativity: the science of human innovation / R. Keith Sawyer. – Oxford New York, 2006. – 354 с.

sredy [Pedagogical conditions of creative educational environment formation]. *Vektor nauki TGU – Vector of science TSU*, 3 (17), 307-309 [in Russian].

5. Lynenko, A. F. (2012). Hotovnist maibutnoho vchytelia do pedahohichnoi diialnosti [Readiness of future teacher for pedagogical activity]. *Pedahohika i psykholohiia. – Pedagogy and psychology*, 1, 125-132 [in Ukrainian].

6. Sawyer, Robert Keith (2006). *Explaining creativity: the science of human innovation*. Oxford New York [in English].

Татьяна Сергеевна Пильгук,

*аспирант кафедры общей, возрастной и практической психологии,
Полтавский национальный педагогический университет имени В. Г. Короленко,
ул. Остроградского 2, г. Полтава, Украина*

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ПРОТЕКАНИЯ ТВОРЧЕСКОГО ПРОЦЕССА У МОЛОДЫХ УЧИТЕЛЕЙ

В статье раскрыты психологические условия протекания творческого процесса начинающих учителей. Определено содержание проблемы развития творчества педагога на высоком творческом уровне. Проанализированы исследования ученых, работающих над проблемами развития творчества личности в образовательной среде. Указано, что выяснение условий эффективной профессиональной деятельности начинающего учителя принадлежит к наиболее актуальным вопросам. Рассмотрены основные психологические условия протекания творческого процесса. К таким условиям относятся: готовность учителей к творчеству, рефлексивное отношение учителя к педагогической деятельности; самореализация, педагогическая активность. Проблема творчества в последние годы стала предметом исследований многих специалистов в различных областях знаний. Анализируются работы ученых в области изучения психологических механизмов творчества (Л. Выготский, Н. Гузий, В. Елисеев, И. Коган, В. Моляко, Я. Пономарев, С. Рубинштейн и другие). Проанализированы проблемы творчества компетентности учителей в психологических и педагогических аспектах. Указано, что процесс творчества предполагает выход за пределы того, что непосредственно логически вытекает из имеющихся теоретических утверждений и конкретного опыта. Раскрыты результаты анкетирования учителей общеобразовательных школ по вопросу творческого процесса. В результате проведения анкетирования учителей г. Полтавы и Полтавской области (120 человек) установлено, что большое количество респондентов считает, что основой творческого процесса является эмпатия, в меньшей мере креативность, самостоятельность, и меньше всего опрошенных отдали предпочтение настойчивости.

Ключевые слова: творчество, творческий процесс, начинающий учитель, развитие, психологические условия, профессиональное становление, профессиональная деятельность.

Tetiana Pilhuk,

*post-graduate student, Department of General, Age and Practical Psychology,
Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University,
2, Ostrohradskoho Str., Poltava, Ukraine*

PSYCHOLOGICAL CONDITIONS OF YOUNG TEACHERS' CREATIVE PROCESS RUNNING

The article examines the psychological conditions of teachers-beginners' creative process running. The content of the issue of the development of teacher's creativity at a high creative level has been determined. There have been also reviewed some researches of scientists working on problems of the development of personality creativity in the educational environment. It has been noted that finding out of the conditions of effective professional activity for teachers-beginners is one of the most relevant issues. The following main psychological conditions of young teachers' creative process running have been considered in the article: teachers' willingness to be creative, reflexive attitude of a teacher

towards pedagogical activity; self-realization, pedagogical activity. Recently the issue of creativity has been the subject of researches of many specialists in various fields of Psychology. The works of scientists studying the psychological mechanisms of creativity (L. Vygotsky, N. Guzii, V. Eliseev, I. Kogan, V. Moliako, Ya. Ponomarev, S. Rubinstein and others) have been reviewed. The problems of young teachers' creativity in the psychological and pedagogical aspects have been described. It has been stated that the creative process involves going beyond that is directly deduced from the existing theoretical claims and concrete experience. Besides, the results of the survey concerning the issue of creativity have been presented, in which 120 teachers of secondary schools of Poltava and Poltava region have taken part. As a result of the survey it has been found that a large number of respondents believe that the basis of the creative process is empathy, creativity, self-dependence, and perseverance.

Keywords: creativity, creative process, beginning teacher, development, psychological conditions, professional becoming, professional activity.

Подано до редакції 04.02.2016

Рецензент: д. психол. н., проф. С. П. Яланська
